

KOVÁCS LORÁND OLIVÉR

Magyar Nemzeti Múzeum

kovacs.lorand@hnm.hu

VIRÁGOS GÁBOR

Magyar Nemzeti Múzeum

viragos.gabor@mnmm.hu

A Nemzeti Régészeti Intézet középtávú régészeti tudományos kutatási terve

KÖZREMŰKÖDŐK | Révész László, Fülöp Réka, Buzás Gergely, Fullár Zoltán, Stibrányi Máté, Pető Zsuzsa, Mráv Zsolt, Lassányi Gábor, Szabadváry Tamás, Füzesi András, Czifra Szabolcs, Szenthe Gergely, Tarbay Gábor, Szegedi Kristóf, Soós Bence, Rózsa Zoltán, Reményi László

ABSZTRAKT | A Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézete 2022-ben meghatározta tudományos tevékenységeinek fókuszait, kidolgozta és előkészítette középtávú programját a következő tízéves időtartamra.

KULCSSZAVAK | tudományos kutatási programok, társadalmi hasznosítás

LORÁND OLIVÉR KOVÁCS

Hungarian National Museum

kovacs.lorand@hnm.hu

GÁBOR VIRÁGOS

Hungarian National Museum

viragos.gabor@mnmm.hu

The Medium-Term Archaeological Scientific Programme of the National Institute of Archaeology

CONTRIBUTORS | László Révész, Réka Fülöp, Gergely Buzás, Zoltán Fullár, Máté Stibrányi, Zsuzsa Pető, Zsolt Mráv, Gábor Lassányi, Tamás Szabadváry, András Füzesi, Szabolcs Czifra, Gergely Szenthe, Gábor Tarbay, Kristóf Szegedi, Zoltán Rózsa, László Reményi

ABSTRACT | The National Institute of Archaeology of the Hungarian National Museum (NIA HNM) has delineated the foci of its scientific activity in 2022 and developed a medium-term operational framework for the following decade.

KEYWORDS | scientific research programme, social return

I. kutatási pillér: tudományos kutatási programterv

1. A magyarok érkezése a Kárpát-medencébe – A magyarság állam- és egyházszervezése a 7–11. századi népességmozgások és kontinuitási kérdések tükrében

Programfelelős: Révész László

Programkoordinátor: Fülöp Réka

A magyar identitás és a nemzet, s így annak első múzeuma számára is a legfontosabb régészeti–történeti kutatási területét a magyarság etnogenezise és vándorlása, Kárpát-medencei térfoglalása és előzményei, valamint államiságának és az ahhoz szorosan kötődő egyházi rendszereinek formálódása jelenti. Ehhez az anyagi kultúra, a nyelv és a humángenetika hármas rendszere együttesen alkotja azt az egészet, melynek alapján a társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai változások hitelesen vizsgálhatók. E vizsgálatokhoz alapkutatóként elsődleges forrásokkal, új adatokkal főképp a régészettudomány tud hozzájárulni, ami további feltárásokat, topográfiai kutatásokat, adatelemzéseket és anyagfeldolgozásokat jelent a rendszerszinten végzendő archeometriai és bioarcheológiai mérések, elemzések mellett. A korszak bőséges tudományos előzményekkel rendelkező régészeti kutatásának forrás- és információbázisa jelenleg is folyamatosan bővül. A már meglévő anyagok, ismert adatok kritikai újrafeldolgozása, valamint a kutatási eszköztár mind szélesebbé válása (természettudományos vizsgálatok, kísérleti régészet, távérzékelési és térinformatikai adatfeldolgozás) pedig a kinyerhető információk mennyiségét és minőségét is növelik, így ezektől is jelentős új tudományos eredményeket, valamint társadalmi hasznosulást és kulturális értékmentést várhatunk. Az MNM magyarságot kutató első számú programja épp ezért egy több lábon álló, intézményileg koordinált, de országos kutatási programként tud teljes egészében kibontakozni, melynek célja a hiteles forrásfeltárásra

alapozott következtetések levonása. Az összetett célrendszernek ezek a fő pontjai:

- Meglevő topográfiai, feltárási és leletanyagadatok új kritikai elemzése;
- Komplex mikrorégiós terepi kutatások végzése a Kárpát-medence különböző részeinek lefedésével (pl. Felső-Tisza-vidék, hajdúdorogi térség, Pest vármegye, Kolozsvár térsége stb.);
- A 8–9. századi népesség és szerveződés a Kárpát-medencében (a Karoling-birodalom peremvidékeként Zalavár és más központok kutatása, illetve a helyi továbbélő avar, szláv és egyéb népesség kérdésköre);
- Temetőkutatás és településkutatás összekapcsolásával a társadalomkutatás és a népesség/település/rom/egyéb típusú kontinuitások új kritikai vizsgálata;
- Pusztuló régészeti örökségünk mentése – a veszélyeztetett honfoglalás kori temetők felderítése és feltárása;
- A Magyar Királyság és a katolikus egyház hazai szervezetének kialakulásának vizsgálata összefüggésben a korszak más európai, a miénkkal párhuzamosan zajló állam- és egyházszervezeti formálódásával.

A program eredményeinek közreadása a társadalmasítás és a döntéshozók felé kiemelt jelentőségű. A tudományos monográfiák és ismeretterjesztő kiadványok létrehozása mellett ezért a cél a részeredmények és kiemelkedő kérdéskörök tudományos bemutatása hazai és nemzetközi, elsősorban Q1-es csúcskategóriás szakfolyóiratokban. Fontos továbbá hazai és nemzetközi szakkonferenciákon, valamint más fórumokon a hazai nagyközönség megszólítása az intézményünk keretein belül rendelkezésre álló összes digitális és élő kommunikációs eszköz segítségével, beleértve a kiállításokat is.

2. A középkori magyar uralkodók temetkezései

Programfelelős: Virágos Gábor

Programkoordinátor: Buzás Gergely

A kutatási program célja, hogy a honfoglaló magyarok vezetőit és a középkori magyar uralkodók temetkezési helyeit, földi maradványait, illetve a temetkezések tárgyi emlékeit (síremlékek, sírmellékletek) vizsgálja a 10–16. század közötti időszakban az elérhető összes vizsgálati eljárás alkalmazásával. A kutatás kiterjed a 10. századi fejedelmi temetkezésekre, az Árpád-kori és a késő középkori királyi temetkezések vizsgálatára Szapolyai János személyéig bezárólag, mivel ezt követően a magyar királyokat már nem Magyarország területén temették el. E program esetében is különösen fontos, hogy a hiteles forrásfeltárással alapozott, a tudományos eljárások szabályaival összhangban levont következtetések jelentik a célt.

Vezéreink, uralkodóink nyughelyeit sokan és sokféleképp kutatták már az elmúlt évszázadokban, és ma is számos intézmény és kutató végez ilyen irányú vizsgálatokat. Ennek ellenére számos megválaszolatlan kérdés, még fel nem derített helyszín és egyértelműen nem tisztázott maradvány várja a további elemzéseket. Az uralkodói sírhelyek és emlékek egy részének kutatásában az MNM filiái révén közvetlenül is érintett, más helyszínek esetében pedig az illetékes fenntartóval és egyéb partnerekkel együttműködésben lehetséges a feltáró és kutatómunka végzése.

Fontos előzmény továbbá, hogy az Árpád-ház tagjainak temetkezéseiről már megjelent egy monográfia az MNM munkatársainak publikációjaként. A jelen program első lépéseként éppen ezért *Az Árpád-kori uralkodók sírjai* című munka második kötete, *A késő középkori magyar uralkodók sírjai* című munka jelenik meg. A program következő szakaszában a Nemzeti Múzeum egyrészt átfogóan a honfoglaló vezérek maradványainak felderítésére is fókuszálni fog, másrészt pedig kezdeményezi az elmúlt években más intézmények által elvégzett királyi temetkezési helyek ásatásainak, vizsgálatainak közzétételét egy nagyszabású konferencia és konferenciakötet keretében. Így hamarosan az összes temetkezés kutatási eredményeit egy átfogó kiadványsorozatban jelenteti meg az MNM. E publikációs sorozat tagjai minden eddigi kutatás összefoglalásaként és minden további kutatás megalapozásaként egyaránt

alpműveket jelentenek majd a hazai történettudomány számára.

A kutatások összefoglalásával párhuzamosan megindítjuk a – nagyrészt a Nemzeti Múzeumban őrzött – honfoglaló vezéri és középkori királyi sírmellékletek szisztematikus feldolgozását is. A legújabb archeometriai és bioarcheológiai eljárások bevonásával új válaszok, részletesebb eredmények várhatók a magyar nemzet első számú vezetőire és a korszakuk általános kutatására vonatkozóan is. Az eddigi kutatások teljes körű áttekintése és közzététele, valamint a leletanyagok új típusú vizsgálatai mellett el kell továbbá végezni a még nem lokalizált és/vagy feltáratlan királlysírok régészeti vizsgálatát is. Ennek – a más intézmények által már zajló kutatások mellett – a legfőbb tételei:

- Átfogó monográfiásorozat megjelentetése;
- Sírmellékletek feldolgozása európai kontextusban;
- Hiányzó terepi kutatások elvégzése: Taksony fejedelem feltételezett taksonyi sírja, rablott Árpád-kori királlysír a székesfehérvári bazilika főhajójában, IV. Béla temetkezési helye és az esztergomi ferences kolostor lokalizálása, II. István temetkezési helye és a nagyváradi váradszéki premontrei kolostor lokalizálása.

E kutatások eredményei a program lezárásaként egy újabb önálló monográfiában adhatók közre. A téma jellege és az iránta való kiemelt érdeklődés miatt a nagyközönséggel való folyamatos kommunikáció is a program részét képezi.

3. Medium Regni 2.0 – A magyar államiság központi területeinek és uralkodói központjainak régészeti kutatása

Programfelelős: Buzás Gergely

Programkoordinátor: Fullár Zoltán

A kutatási program a középkori magyar királyság irányításának központi területeire fókuszál, célja e részek régészeti emlékeinek felkutatása, feltárása, tudományos feldolgozása és bemutatása. A kutatás centrumában a középkorban Medium Regninek, azaz az ország közepének nevezett területen a 10. század közepe és a 16. század első fele közötti csaknem hatszáz évben össz-

pontosuló államigazgatási központok és uralkodói rezidenciák régészeti kutatása áll. Ezek elsősorban a korszak rezidenciavárosai: Esztergom, Székesfehérvár, Óbuda, Visegrád és Buda, illetve a királyi, majd a királynéi udvar életében fontos szerepet játszó Veszprém, továbbá a régi királyi erdőségek, elsősorban a Pilis és a Bakony, valamint a 14–15. században fontos szerepet játszó Bükk vidékének királyi várai, udvarházai, vadászházai (pl. Diósgyőr, Nyék). Ugyancsak idetartoznak e térségek főúri és egyházi építményei is, amennyiben szorosan kapcsolódnak a területek funkcionális értelmezéséhez (pl. a kisszámú nemesi rezidenciák a királyi területek közepén). Fontos programelem lehet az is, ha kiegészítő jelleggel a felvidéki és/vagy erdélyi uralkodói rezidenciális helyszíneket is be lehet vonni a kutatásba az ottani régészekkel való együttműködés keretében. E témák közül az MNM önmagában elsősorban a saját maga által kezelt vagy rendszeresen vizsgált kutatási területeire fókuszál: Visegrád, Esztergom, Veszprém és a székesfehérvári királyi bazilika kutatására, valamint az előzmények révén egy pomázi helyszínre. A további esetekben főképp más kutató intézményekkel és kutatókkal együttműködve történik a lelőhelyek feldolgozása, amit közös kiállítások és publikációk zárnak. A tervezett kiállítás ezeket a városokat és régiókat egységesen szemlélve, a történeti tájat, a településtörténetet, az egyházszervezet alakulását és az építészeti emlékeket együtt kívánja vizsgálni. A nagyközönségnek szóló kiállításokat a kutatások eredményeit közreadó tudományos monográfia-sorozat kíséri, majd a tízéves kutatási periódust egy nagy kiállítás és konferencia zárja le a Magyar Nemzeti Múzeumban.

A kiemelt főbb kutatási programelemek a Budapesti Történeti Múzeummal együttműködésben végezhető budai és óbuda kutatásokon túl:

- A 10. századi magyar fejedelmi központok kutatása;
- Az uralkodói központok királyi/királynői várainak/rezidenciáinak kutatása: Buda és Óbuda, Esztergom, Visegrád (Királyi palota, Alsóvár, Felsővár, Sibrik-dombi erődítmény), Székesfehérvár, Veszprém;
- A Dunakanyar térségének rezidenciái (pl. Pomáz).

4. Egyházi struktúrák a Kárpát-medencében – Keresztény emlékek Magyarországon a 4–18. század között

Programfelelős: Stibrányi Máté

Programkoordinátor: Pető Zsuzsa

A program célja a kereszténység – mint Európa és benne a Kárpát-medence máig meghatározó vallása – intézményesült emlékeinek kutatása, valamint az eredmények tudományos és népszerűsítő célú hasznosítása. A keresztény vallás a magyar nemzettel, a magyar államisággal szorosan összefonódik, ami Európa egészére nézvést is tényyszerű megállapítás. A hitet szolgáló vallás és annak intézményesülésének, az egyháznak az emlékei jelentős részben régészetileg kutathatók. Az épületek, a használati eszközök, az öltözködés kiegészítői, a liturgia elemei mind nyomot hagytak a tárgyi kulturális örökségünkben.

A középkori egyházi épületek kutatása egyidős a középkori régészettel. Az egyedi középkori egyházi épületek kutatása komoly múltra tekinthet vissza az elmúlt száz évben, számtalan eredménnyel, az ezredfordulót követően pedig több olyan munka jelent meg, amely egy-egy térség vagy vármegye összes egyházi épületének feldolgozását tűzte ki célul. A klasszikus topográfiai gyűjtéseken (MRT), az évszázados központi régészeti adatbázison (MNM NRI Archeodatabase), illetve a közhiteles adatbázison túl a középkori templomokra és egyházi intézményekre vonatkozó regionális, vármegyei gyűjtések közül több is publikálására került. Tolna, Somogy, Fejér, Veszprém, Pest, Bács-Kiskun és Békés vármegye területére vonatkozóan már részben vagy egészében összegyűjtött és publikált adatokkal számolhatunk, ahogyan egyes szerzetesrendekre (elsősorban a bencésekre és pálosokra) vonatkozóan is számos összefoglalás elkészült. Ugyanakkor a történeti adattári és archív gyűjtemények feldolgozása is időszerű (lásd Hervay Ferenc munkássága és hagyatéka vagy a Documenta Artis Paulinorum-sorozat).

A középkori egyházi emlékek egy speciális, de az uralkodói és a főúri, valamint a nemesi rezidencia kutatása felé átkötő téma a püspöki központok kutatása. A középkori magyar egyházszervezet püspöki központjai közül, a mai Magyarország határain belül lévő hat helyszín közül az elmúlt években ötben (Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Pécs, Eger) folytak jelentős régészeti kutatások, illetve feldolgozó munka, melyek

mind a Magyar Nemzeti Múzeum részvételével történtek. Ezek eredményeit közzé kell tenni, illetve Veszprém (esetleg Kalocsa) esetében szükség szerint tovább kell folytatni a kutatásokat is, együttműködésben más érintett intézményekkel és kutatókkal. Az egri, pécsi és esztergomi központok feldolgozása folyamatosan publikálható.

A középkori keresztény emlékek körén túl azonban van még két olyan terület, amelyek kutatását mindenképp ezek közvetett vagy közvetlen előzményének kell tekintenünk. Ezek pedig a Pannóniában legkésőbb a 4. századtól markánsan jelen levő ókeresztény emlékek és ezek továbbélésének kérdésköre (akár a magyarok katolizációjáig, akár még azon is túl), valamint a Kárpát-medencei kontinuus pogány lakosság hitvilága a 11. századot megelőző időszakokban.

Az ókeresztény emléktanyag sokáig egyet jelentett a pécsi (Sopianae) temetőkkal és síremlékekkel, melyek elsődleges kutatója a Nemzeti Múzeum egykori igazgatója volt. Ennek ellenére a hazai késő római kori ókereszténység régészeti emléktanyagának (4–5. század) kutatása jelenleg a Bécsei Egyetem Klasszika Archeológiai Intézetével közösen futó „*Frühes Christentum in Ungarn*” projekt keretei között működik, a magyar oldalról a pécsi egyetem koordinációja alatt. Ez sajnos nem egyedi esete annak az évtizedek óta tartó folyamatnak, amikor a hazai régészeti örökség és adatállomány anyagi-erőforrásbeli okokból nyugati (főleg osztrák, német és angol) kutatók és intézmények kezében landol. A szakrális központokban, villagazdaságokban és a belső erődökben zajló kutatások, illetve a városi ásatások ezt a kört szerencsére jelentősen tovább bővítették, és a kutatáshoz is rendelkezésre állnak immár hazai erőforrások is. A már futó nemzetközi programmal szinergiában ezért a projektelem célkitűzése a Pannonia tartomány magyarországi területére eső, kereszténységgel kapcsolatba hozható régészeti leletkörök és esetleges objektumok széles körű feldolgozása, katalógizálása, tárgy- és témacsoportok szerint való értékelése. Mindezek szisztematikus összerendezése további kutatási célterületeket jelöl majd ki, miközben a már ismert elemek kontinuitásának kérdését is újra görcső alá kell venni.

Ami a másik témát illeti, az 1000 körüli magyarországi államalapítás feltételezte a kereszténység felvételét, ami maga is hosszú és összetett folyamat volt, ezért a két folyamatot nem is lehet külön tárgyalni.

A régészet az új vallás felvételének és gyakorlásának tárgyi nyomait kutathatja csak, ahhoz azonban, hogy rekonstruálni lehessen a korabeli lakosság lelki életének és gondolkodásmódjának főbb vonásait, komplex adatokra van szükség. Írott források hiányában az utóbbi kérdéskör vizsgálatához elengedhetetlen a keresztény állam politikai és társadalmi berendezkedés előzményeinek és a keresztény vallás megjelenésének felismerése és értelmezése a 9–10. századi Kárpát-medencei pogány, illetve már itt jelen lévő – javarészt Karoling-kori szerveződésekhez köthető – keresztény népesség régészeti hagyatékában. A kereszténység fejlődésére fókuszáló kutatások manapság is fontos témának számítanak, azonban elsősorban elméleti alapvetéseket és áttekintéseket eredményeztek. A részletek kidolgozása és a regionális régészeti anyag értékelése a hálózatelemzéssel együtt ugyanakkor közelebb fog vinni minket a még megválaszolandó kérdésekhez.

A kereszténység felvétele előtt a temetkezési rítus árul el számunkra legtöbbször a népesség lelki életéről, világképéről, azonban érdekes lehet ennek fényében az egyes – akár temetkezési kontextus nélküli – kisleletek értelmezési lehetőségeinek tisztázása is. A népi vallásosságban a 11. század utáni keresztény korban is egyértelműen azonosítható, amulettjellegű vagy babonára visszavezethető tárgyak használata kognitív előzményeinek összefüggésben kell lenniük az egy-két generációval korábbi „pogány” felmenők világképével, hiszen a népesség – az adatok tükrében – nagyrészt kontinuus volt a 10–11. században. E tekintetben első lépésként azt kell tisztázni, hogy átöröklés, lassú adaptáció vagy gyors gondolkodásmód-csere történt-e. A főképp intenzív fémkeresős vizsgálatok során felfedezett liturgikus tárgyak elterjedését a korai települések, templomok és temetők hálózatában helyezhetjük kontextusba. Ezen túlmenően az anyagi kultúra további elemeinek, például a presztízstárgyak vagy az importárak bevonása a topográfiai elemzésbe szintén döntő fontosságú a vidéki lakosság társadalmi fejlődésének kontextusba helyezéséhez.

Mindezek alapján ma már rendelkezésre állnak az alapok ahhoz, hogy ezeket a feldolgozásokat összefogva és kiterjesztve elkészítsük Magyarország Középkori Egyházi Topográfiáját, amely magába foglalja a plébániarendszer, a püspöki központok és az egykori kolostorhálózat tervszerű, topográfiai, műszeres vizsgálati

és ásatási módszereken egyaránt alapuló kutatását. Az egyházi topográfia több problémát, nézőpontot, s ezáltal többféle kutatási megközelítést is lefed. Semmiképp sem csak földrajzi, vagy akár régészeti értelemben vett topográfiában kell gondolkodni, hanem időbeli, építészeti és egyházi jogi aspektusokat is figyelembe kell venni. Az információ rendszerezésének alapja azonban a topográfia alaplogikájából adódóan a tér. Az egyházi épületek (elsősorban templomok, kolostorok) lokalizációjára, helyadatára építve, az adott helyszín jelenségeit kibontva további látható térbeli elemeket (a leletektől az épületekig, tájelemekig) integrálhatunk közös rendszerbe, azaz egy GIS alapú központi régészeti adatbázisba. Mindez új változókkal egészíthető ki (a geofizikai felméréstől a különböző mintavételezéseken át a lézeres felmérésekig), illetve a középkor-történeti kutatás módszertanából adódóan elkerülhetetlen az írott és képi történeti adatok integrálása is. Mindezek alapján a középkori egyházat érintő legkülönbözőbb kérdések vizsgálhatók.

A kutatási program célja tehát egy egységes, azonos szempontú webes téradatbázis felépítése, feltöltése és működtetése, amely az ország összes ismert középkori templomáról és egyházi építményéről elérhető adatokat digitálisan feldolgozva összegyűjti és megfelelő hozzáférési jogosultságokkal hozzáférhetővé teszi. A Középkori Magyarország Egyházi Topográfiája olyan alapvető forrásgyűjtemény lesz, amely sok évtizede létező óriási hiányt tölt be a magyar történeti kutatásban. A korszak kutatóin túl az örökségvédelemmel és településtervezéssel foglalkozó szakemberek, valamint a laikus nagyközönség számára egyaránt alapvető, tematikus forrásgyűjtemény és kutatási alap lesz. A téradatbázis a Magyar Nemzeti Múzeum kezelésében lévő Archaeodatabase része lesz, az ott szereplő adatokkal történő átjárhatóság biztosításával. Történeti adatbázis fejlesztésén már dolgoztak az elmúlt években (lásd Engel Pál elvülhetetlen munkásságát), de ez lesz az első olyan egyházi adattár, amely az egyháztörténet kutatóinak sok évtizedes álmát valósítja meg. A téradatokon alapuló adatbázis egyszerűen kutathatóvá tesz a templomokkal kapcsolatban olyan hálózati, környezeti és tájrégészeti kérdéseket, amelyek kutatására egyébként nincs lehetőség. Az adatbázis beemeli a kutatás homlokterébe ezt az emlékcsoportot, új lendületet adva a kutatók új generációinak, egyben felsorakoztat a nyugat-európai kutatások mellé,

a már megindult kutatási trendekhez/folyamatokhoz. Mindezekon túl pedig pontosan azt a közép-európai térbeli sajátosságot segít letisztázni, amely csak itt és csak nálunk jellemző, felvázolva a magyar nemzet és az államiság fejlődése, valamint a keresztény egyház közötti máig ható történeti összefonódásokat. A 21. századi európai identitás kérdéskörének történeti meg-alapozásáról van tehát szó, melyhez valamilyen módon rálátást kell szerezni a középkori Magyar Királyság mai országhatárokon kívül eső területeire is. Ennek érdekében a Kárpát-medence más államainak kutatóival is szoros együttműködésre van szükség.

A kérdésnek a kutatáson túl lényeges örökségvédelmi vonatkozásai is vannak. A középkori templomálmányunk legnagyobb része a mezőgazdasági, erdészeti vagy urbanisztikai beruházások és fejlesztések miatt folyamatos állagromlásnak vagy akár teljes pusztulásnak van kitéve napjainkban is. Számos olyan templomromunk van, amely napjainkig semmilyen állagvédelmet, műemléki helyreállítást, de még csak a rombolás alóli kivételt sem kapott, sok esetben pedig a meglevő védelem haladéktalan megújítására van szükség. A legnagyobb és legáltalánosabb veszélyt a felszín alatti falak szántóművelés miatt történő folyamatos pusztulása jelenti. A templomok téradatbázisba helyezése egyszerűen használható eszközt ad a társadalom, a közigazgatás és a kormányzat, nem mellékesen pedig az egyházak számára is, hogy ezek a helyszínek ismertek, védhetők és megőrizhetők legyenek a jövő generációi számára is. A kutatási program elemei:

- Magyarország Középkori Egyházi Topográfiája – Magyarország egyházi építményeinek régészeti felmérése
- Püspöki központok kutatása (Esztergom, Kalo-csa, Veszprém, Pécs, Eger, Vác)
- Ókeresztény és keresztény emlékek Magyarors-zág területén a 10. századig
- A Kárpát-medence népeinek pogány hitvilága a 7–11. század között

A széles nagyközönség és a közvélemény esetében is sok előnnyel számolhatunk. A helyi közösségek számára elérhetővé tehetjük a lakóhelyük, a településük kulturális/ egyházi örökségére vonatkozó adatokat. A nyilvánvaló turisztikai előnyök mellett akár egy templomrom-turiz-

mus elősegítésére az adatbázis alapján telefonos applikációt fejleszthetünk, amely felhívja a figyelmet a közelben lévő templomromokra, emlékekre. A történeti egyházak számára pedig legalább olyan fontos, alapvető identitást erősítő forrásként szolgál a program, mint amilyen a nemzet számára is. A kutatási program társadalmi hasznosulása helyileg, regionálisan és országosan is számottevő, mérhető szintet jelent.

5. A római *limes* Magyarországon – *Limes*-kutatási program

Programfelelős: Mráv Zsolt

Programkoordinátor: Lassányi Gábor

A program célja a római *limes* több évszázados kutatásának intézményi felkarolása és a római *limes* világörökségi nevezés – szükség szerinti – újbóli előkészítésének szakmai koordinációja és tudományos megalapozó kutatása, illetve a *limes* világörökségi gondnoksági feladatok tudományos és kutatási elemeinek elvégzése a jövőben is.

Magyarország más érintett országokkal együttműködésben évtizedeken át készítette elő a római *limes* hazai szakaszára vonatkozó alapkutatásokkal a sorozatnevezésként zajló világörökségi cím elnyerésére irányuló pályázatot. A világörökségi címet egyelőre nem nyerte el Magyarország, és az európai, sőt a teljes mediterráneum vonatkozásában értelmezhető, világszinten is ismert limeskutatásnak jelenleg nem maradt koordináló intézményi háttere. Az e célra felállított CLIR Központot megszüntették, a légi régészeti célzott kutatások megálltak, a feltárások és bemutatóhelyek kialakításának koherens, átgondolt stratégiája egyelőre nem létezik. A program ezt az űrt kívánja betölteni, a Nemzeti Múzeum e téren végzett évszázados kutatásaira és szakemberei örökségvédelmi tapasztalatára alapozva. Ez nem csak a római kori pannoniai és barbaricum gyűjteményeken, valamint a legteljesebb régészeti adattári gyűjteményen alapuló kutatásokat jelent, hanem a múzeumhoz tartozó Campona régészeti bemutatóhely további fejlesztését és üzemeltetését is.

A római *limes* kutatása nemcsak a szűk értelemben vett határ menti katonai célú építmények (erődök, táborok, őrtornyok), hanem a belső területek hasonló jellegű létesítmények vizsgálatát is jelenti (így például az egyedülálló belső erődök kérdéskörét is), valamint a tel-

jes kapcsolódó infrastruktúra (utak, útállomások, szentélyek, kultuszhelyek, városok, kikötők), valamint a társadalmi és gazdasági vonatkozások kutatását is. A római határprovincia katonai és kapcsolódó létesítményeinek és infrastruktúrájának vizsgálatát továbbvivő program kimondott célja továbbá a római–barbár kapcsolatok és a késő római migráció hatásmechanizmusának kutatása is, aminek a 21. századi Európa számára való jelentőségét aligha szükséges részletesen magyarázni.

A kutatási programnak a világörökségi és turisztikai kapcsolódások miatt kifejezetten célja a széles körű társadalmi kommunikáció is. Ezért az ásatások és a feldolgozó munka elvégzése, majd az eredmények tudományos – konferenciákon, publikációkban és kiállításokban való – közreadása mellett számos egyéb kommunikációs eszköz is bevetésre kerül. Mind az MNM NRI, mind az MNM filiái foglalkoznak a limeskutatásról szóló workshopok szervezésével és konferenciakiadványok megjelentetésével. El kell készíteni továbbá a pannoniai *limes* ismeretterjesztő honlapját 3D interaktív térképpel, amely az egyes helyszínek ismertetésén túl azok 3D rekonstrukcióját is tartalmazza VR/AR/MR tartalmakkal egyetemben. Végezetül a Nemzeti Múzeumnak gondoskodnia kell arról is, hogy létrejöjjön a teljes pannoniai limest bemutató limesmúzeum is (akár Campona továbbfejlesztése, akár más helyszín révén). Egy ilyen komplex LimesInfoCentrum egyben tartalmazza a teljes Duna menti *limes* mérethelyes 3D makettjét, melyben a látogató végig tud sétálni. A pannoniai *limes* magyarországi szakasza kapcsán pedig a világörökségi cím elnyerése és a program lezárása esetén is egy-egy nagy volumenű, összefoglaló kiállításra kerül sor a római hadseregről, illetve a határvédelemről. Kiemelt programelemek, melyek együttesen alkotják a limeskutatási programot:

- Határvédelmi építmények, utak és temetők kutatása roncsolásmentes diagnosztikai módszerekkel, célzott feltárásokkal és az anyagi kultúra leleteinek elemzésével, beleértve kiemelten is a Brigetio területét érintő kutatások támogatását is (mindez szükség esetén megfeleltethető a LIMES világörökségi nevezés szakmai előkészítésének is);
- A Crumerum–Campona limesszakasz komplex kutatása;
- Belső erődök rendszeres kutatása;

- Bal parti erődök és a barbarikumi római katonai jelenlét kutatása;
- Az építőanyagok eredetvizsgálata és azok későbbi újrahasznosítása (szpóliakutatás).

6. Seuso 2.0 – Monumentalitás és kincsek a római korban: paloták, villagazdaságok és mindennapi élet a késő római Pannoniában

Programfelelős: Kovács Loránd Olivér

Programkoordinátor: Szabadváry Tamás

A Seuso 2.0 a világhírű késő római kori kincsleletre felépítve a pannoniai késő római kori monumentalitás, a politikai-társadalmi-gazdasági elit élete, valamint a provincia vidéki vázát alkotó villagazdaságok pontosabb és teljesebb felmérését és megértését szolgáló program, melynek további remélt célja a Seuso-kincshez hasonló leletegyüttesek felderítése, illetve a magyarországi eredet igazolásának további alátámasztása is. E program szolgálja továbbá a Seuso Munkabizottság által elindított Seuso Kutatási Projektet is.

A kutatási projekt tehát a kincsek felderítésén és elemzésén, valamint a monumentalitáson keresztül átfogóan a római kori elit vizsgálatát tűzi ki célul az egykori Pannonia területén, amely jelenleg túlnyomó részt Magyarország Dunántúl tájegységét jelenti, de kisebb részben a mai Szlovákia, Ausztria, Szlovénia, Horvátország, Szerbia területét is magába foglalja, így nemzetközi együttműködésekre is alapoz. Az elit története már a római foglalástól kezdve kimutatható (például a híres kocsis temetkezések révén), szoros összefonódásban a helyi, meghódított népek vezetőivel.

Ugyancsak fontos és eddig ebből a szempontból nem vizsgált aspektus a római kori kincsleletek kérdésköre, amelyben – a kocsis temetkezések kutatásához hasonlóan – szintén vezető szerepet játszik az MNM, és új, kiemelkedően jól kommunikálható eredmények származhatnak az egykori tulajdonos társadalmi státuszának vizsgálatából is. Hasonlóan kiemelkedő helyzeti előnnyel rendelkezik az MNM a késő római viseleti elemek vizsgálata (például a lemezes, nagy méretű, többnyire aranyozott hagymafejes fibulák köre) kapcsán. Mindezen megalapozó kutatásokkal egy évezredek óta feledésbe merült vezető elit újbóli azonosítása, megismerése és vizsgálata válik lehetővé, ami végleg eloszlatja azokat a kételyeket, hogy

egy ilyen társadalmi csoport Pannoniában egyáltalán megtalálható volt-e.

Az anyagi kultúra bizonyos „csúcstárgyainak” vizsgálatán túl a program másik fő feladata az elithez kapcsolódóan, a 4. századi monumentális építkezések célzott vizsgálata roncsolásmentes és hagyományos feltérési módszerekkel. Ezek között kiemelt szerepet élvez a szabadbattyáni épületkomplexum és környezete, az ioviai vagy az aszófői – feltételezett – császári palota/villagazdaság és környezete, valamint a Balaton-felvidék római kori struktúráinak vizsgálata. A projekt kapcsán elengedhetetlen Pannonia római kori belső úthálózata vizsgálatát is, mivel ezek az útvonalak (melyek ellátási és értékesítési hálózatot is alkottak egyben) természetes módon jelölik ki azokat a körzeteket, ahol a magas társadalmi státuszú római polgárok tulajdonai megtalálhatók, amelyek egyben komoly gazdasági erővel rendelkező „nagyvállalati” központok is:

- A római kori politikai-társadalmi-gazdasági elit élete a provinciában (pl. kocsis temetkezések kutatása, viseleti elemek vizsgálata, a már ismert kincsleletek elemzése);
- A késő római kori monumentalitás a nem katonai célú építészet és a leletek tükrében – kiemelkedő jelentőségű villagazdaságok és kincsleletek kutatása (császári/szenátori villagazdaságok, a Seuso-kincs további kutatása, illetve további Seuso szintű kincsleletek felderítése).

A projekt során a tudományos kommunikáció (nemzetközi konferenciák szervezése, monográfiák kiadása) mellett kiemelt szerepet kap a kiegyensúlyozott tájékoztatás a nagyközönség és a mindenkori döntéshozók felé is, hiszen az ókori elit egykori kincsei, műtárgyai, lakhelyei a jelen korban is komoly értéket képviselnek és jelentős figyelmet, érdeklődést generálnak. Tudományos eredmények tekintetében a folyamatos publikálás mellett a kutatási periódus utolsó évét követően egy nagy, nemzetközi kölcsönzésekkel is járó, *A késő római elit Pannoniában* munkacímű kiállítással számolunk, amely véglegesen igazolja és bemutatja a hazai és nemzetközi közvélemény számára is, hogy Pannonia a Római Birodalomban nem csupán katonai, stratégiai szempontból volt kiemelkedő, hanem politikai és gazdasági tekintetben is.

7. Az alföld mint keresztút – Népek és környezetük viszonya a sztyeppe nyugati végében

Programfelelős: Füzesi András

Programkoordinátor: Czifra Szabolcs

A Kárpát-medence középső részét alkotó síkság a Duna és a Tisza folyók mindkét oldalát érinti. Ezt a termékeny, vízjárta síkságot nevezzük a programban „alföldnek” (mély sík területnek), mely így földrajzi értelemben némileg eltér a Dunától csak keletre elterülő Alföld kiterjedésétől. Ez az alföldi terület földrajzi elhelyezkedéséből adódóan egyszerre volt keresztút és zsákutca a történeti korok népei számára. A jellemzően keletről nyugatra és délről északra tartó népmozgások hol áthaladtak rajta, hol pedig a végállomást jelentették számos nép számára. Míg kelet felől a kínai területekig elnyúló füves pusztá, a sztyeppe legnyugatibb végpontja volt a terület, addig a Balkánt Skandináviával összekötő képzeletbeli útvonalon csak átmeneti nyugvópontot kínált a hegyek között. A program célja a neolitikus tell településektől a bronzkori és a vaskori telepeken, majd a szarmatákon, gepidákon, avarokon és magyarokon át a jászokig és a kunokig bemutatni a helyi lakosok, valamint a négy égtáj bármelyike felől ideérkező népek, továbbá a népesség és a környezet közötti dinamikus változó viszonyulásokat. A program alapja a nagy mennyiségű adatra alapozott statisztikai és nem statisztikai adatelemzés (data mining, big data management), amivel új összefüggéseket lehet kideríteni a történelem folyásában, különös tekintettel a kelet–nyugat és az észak–dél közti átmenetekre, melynek hazánk területe világviszonylatban is a történelem iskolapéldája.

A program alapvetően három terület közös metszetében helyezkedik el. Ezek mindegyike sokféle tulajdonsággal leírható a kutatási terület tág térbeli és időbeli keretein belül, azonban ki lehet emelni egy-egy meghatározó elemet. A környezetet a víz dominálja az Alföld teljes területén. Az emberi közösségekre a sokszínű, *mozaikos* kultúra jellemző. A régészet adott-ságai közül pedig szembetűnő a felhalmozott adatok sokasága (*big data*).

A programelemek és az azokat alkotó kutatási projektek e három, átívelő, összekötő fogalomra épülnek az egyes konkrét témák egyedi fókuszai mellett. Az őskőkortól a középkorig terjedő, feltárásokat, terepbejárásokat, helyszíni műszeres vizsgálatokat, leletanyag-

feldolgozásokat és természettudományos vizsgálatokat célzó projektek közös halmazát a közös földrajzi helyzeten túl a feltett kérdések azonos jellege biztosítja. A mai régészet számára aktuális kutatási területeket taglaló szakirodalommal is összhangban a szinte mindezt érintő programpontok az egyes projektek számára eltérő mértékben aktuálisak, illetve lehetnek kutathatók. Ezért kiindulásnak három fő kutatási fókuszpontot jelöltünk meg: hálózatok, folyamatok és létfenntartás. Ezzel kívánjuk megérteni és megértetni, hogy a történelem során egy vizsgált területen milyen változások zajlanak le: kik, hogyan és miért vándorolnak vagy épp telepsznek meg:

- Hálózatok kutatása (utak, közlekedés, kereskedelem, kapcsolatok és a kapcsolattartás problémaköre stb.);
- Folyamatok (tárgy életútja, tárgytípusok változásai, településfejlődés, leletképződési folyamatok, kultúrák változásai, genetikai fejlődés stb.);
- Létfenntartás (élelemtermelés, ételkészítés, lakhatás, védelem, eszközkészítés, rítus stb.).

A világos célokat felvázoló, mégis rendkívül szerteágazó program értelemszerűen alapvetően a szinergiákra, illetve a belső és külső együttműködésekre épít, különösen figyelembe véve az egyetemekkel, kutatói hálózatokkal már meglévő partnerségi megállapodásokat. Az eredményeket a tudományos – különösen a nemzetközi – fórumokon közreadva jelentősen erősíthető hazánk európai régészeti jelenléte és elismertsége. A sztyeppezőna népeinek intenzív érintettsége és az emberi civilizációk kialakulásának nyomon követhetősége okán pedig jelentős társadalmi érdeklődésre is számot tarthatunk. Erre számos kommunikációs formában lehet reagálni, melyek között a modern, vizualizációra építő kiállítások rendezése az egyik legfontosabb. Az első ilyen esemény a neolitikus korszak tell típusú településeiről és a körárok rendszerekről szól, és már tervezés alatt áll.

8. Arany, ezüst, réz és bronz – A Magyar Nemzeti Múzeum Kárpát-medencei kincsleletei

Programfelelős: Szenthe Gergely

Programkoordinátor: Tarbay Gábor

A Kárpát-medencei régészeti gyűjtemények közül az MNM rendelkezik a legkiemelkedőbb színvonalú és legnagyobb számú nemes- és színesfém, valamint ezek ötvözeiből álló műtárggyal. Az 1800-as évek első fele óta folyamatosan gyarapodó kollekció gyűjtőterülete eredetileg a Magyar Királyság, majd a mai Magyarország területe volt. Ez a műtárgyállomány így az egész Kárpát-medencét – vagyis a mai Magyarország területén túl részben Szlovákia (Felvidék), Románia (Erdély és a Partium), illetve Ukrajna (Kárpátalja), valamint Szerbia egy részét (az Észak-Balkán) és Horvátország – területeit is reprezentálja. A nemes- és színesfém műtárgyak, illetve ezek ötvözei a Magyar Nemzeti Múzeum több mint kétszáz évre visszatekintő tudományos kutatási tevékenységében és kiállítástörténetében is jelentős szerepet játszottak. Mindezek ellenére ez a meghatározó gyűjteményrész a mai napig nem került szisztematikus, modern szempontú, naprakész technológiákat is alkalmazó módszertannal feldolgozásra. Ugyanakkor az elmúlt évtizedekben bekövetkezett információs és technológiai forradalom hatására új műszeres mérési lehetőségek nyíltak. A modern régészet és muzeológia ezzel egy időben túllépett a hagyományos metódusokon, s kérdéseik ma már elsődlegesen a tárgyak készítés technológiája, anyagösszetétele, a nyersanyagok eredete és a tárgyak használata köré csoportosulnak. A kutatás nagy példányszámú, lehetőség szerint akár többeszeres tételű – „Big Data” – adatelemzések alapján von le reprezentatív történeti következtetéseket a korabeli társadalmak nyersanyagforrásairól, bányászatáról, fémműves hagyományairól, technológiai szintjéről, ötvösművészetéről, specializációjáról, nemesfém tárgyainak cseréjéről és kereskedelméről, valamint az elit kapcsolatrendszeréről.

A Nemzeti Múzeum mint európai szinten is kiemelkedő közgyűjtemény egyik elsődleges feladata az intézmény e kiaknázatlan tőkéjének a modern kutatási irányok szerinti tudományos és társadalmi hasznosítása. A program jelentősége a hazai és a közép-kelet-európai régészettudomány számára rendkívüli, mivel az ilyen új témák modern technológiai megközelítéssel zajló kutatása mindmáig meghatározóan német, brit

és skandináv kutatócsoportok kiváltsága (volt). Ezek a nyugat- és észak-európai kutatóintézetek az 1960-es évektől kezdve aszimmetrikus kutatási együttműködések keretében gyűjtöttek be elemösszetételi mintákat és építettek fel zárt adatbázisokat a szerényebb lehetőségekkel bíró keleti, posztuszovjet blokk országaiból. Ennek a fajta tudományos kiszolgáltatottságnak is gátat szab e programelem, önállóan is teljes körű vizsgálatokat téve lehetővé a térségben. A kutatási program célja ugyanis egy „saját anyagvizsgálati világ”, egy saját eljárásrend, módszertan és adatállomány felépítése, ami az önálló magyar régészettudomány megmaradásának egyik sarokpontja. E munka koordinációs központja az MNM, alapköve pedig az MNM késő neolitikum és kora újkor közé datálható arany, ezüst és réz, valamint bronzötvözet műtárgyainak műszeres méréseken alapuló újraértékelése. A kutatási program keretében ötvöstechnológiai összehasonlító vizsgálatok mellett az MNM kutatói gárdája modern kérdések megválaszolására alkalmas természettudományos elemzéseket végez, illetve végeztet erre szakosodott vizsgálati laborokkal. Az eredményekből felépülő adatbázis mérete egyedülálló, messzemenően alkalmas a Kárpát-medencei társadalmak fémművességével kapcsolatos, korszakokon átívelő történeti következtetések levonására.

A tízéves, négy munkacsoportban (őskor, antik, népvándorlás kor, középkor) végzett kutatási program középtávú céljai:

- Őskori munkacsoport mérései és elemzései;
- Antik munkacsoport mérései és elemzései;
- Népvándorlás kori munkacsoport mérései és elemzései;
- Honfoglalás kori, középkori és kora újkori munkacsoport mérései és elemzései.

9. Ember és környezet – Környezetrégészeti kutatási program

Programfelelős: Szegedi Kristóf

Programkoordinátor: Soós Bence

A kutatási program a régészeti korú tájak, azok paleo-ökológiai változásainak kutatása és az emberi népesség vizsgálata által közvetlenül elsősorban a hazai és nemzetközi régészettudomány, valamint annak „segédtudományai” (archeometriai, bioarcheológiai ágazatok)

számára szolgáltat új kutatási lehetőségeket és eredményeket, amelyek aztán közvetve, de nagy jelentőséggel hasznosulnak társadalmilag is. Nem elhanyagolható, hogy tartalmánál fogva elősegíti a közös nyelv kialakítását a társtudományokkal, aminek hiánya a régészet és természettudományok, valamint a műszaki tudományok együttműködésének régi akadályozója. A program egyúttal környezetregészeti, fizikai antropológiai és tájrégészeti támogatást biztosít az MNM NRI további kutatási programjai és az NRI Innovációs Stratégiája számára is. Ennek alapja részt vevő szakembereink edukációja és a társtudományokkal kiépített, kölcsönösen alapuló kapcsolati hálója.

A környezetregészet és a tájrégészet legfontosabb hasznosulása a mai társadalom számára annak megismerése és megismertetése, hogy az emberi közösségek miként reagáltak a környezetváltozások indukálta kihívásokra a régészeti korokban. Ez tapasztalatot, tanulságot és iránymutatást jelent a mai emberek, a mai kormányok számára. Ez különösen fontos a 21. század egész világát érintő éghajlatváltozása közepette. A történeti–régészeti korú népességek tájhasználata például adalékokkal szolgál a természetvédelmi, a katasztrófavédelmi és a vízügyi szakembereknek is az egykori vízfolyások elhelyezkedése és az aszályok-áradások elemzése kapcsán, ami – például a 2022-es év aszályát követően – a jövőbeni hazai vízügyi fejlesztések megalapozásaként tud szolgálni. A talajtani vizsgálatok nagyban hozzájárulnak a hazai talajtérképezéshez és a termőföldek állapotának felméréséhez, ami az agrárszakemberek számára nyújt adatokat. A turisztikailag frekvenciát területek, például a Balaton vidékének vizsgálata pedig a tudományos hozadékok mellett számos turisztikai beruházás helyszínékként régészeti-kulturális fejlesztésekre ad lehetőséget, illetve növelheti a térség turizmusában a régészet társadalmi láthatóságát is. A Balaton mint történeti táj használata összefüggésben volt és van a mindenkori klímával és a vízállással, ezért a történeti kutatási eredmények hozzájárulnak a fenntartható fejlődési stratégiákhoz és a további fejlesztések tervezéséhez. A program eredményei és tevékenységei kapcsán ehhez a helyi érintettekkel (pl. önkormányzatok, természetvédelmi és túraegyesületek, borászatok stb.) is keresni kell a kapcsolatot. Ez is csak tovább erősíti a programnak azt a hatását, amit a helyi közösségekre gyakorol. Akár a Jászságban, akár a Körös-vidéken, akár más érintett

térségben a társadalmi láthatóság mellett a régészeti kutatások a helyi közösségek identitását is megerősítik.

Az előző két programelemhez hasonlóan a fizikai antropológia, illetve az archeogenetika is számos relevanciával rendelkezik a történeti kutatásra vonatkozóan. A Magyarországon működő két régészeti célú genetikai labor (ELKH és a Szegedi Tudományegyetem) bevonásával, illetve a közreadott mérési eredmények szakértő értelmezésével a Magyar Nemzeti Múzeum nemcsak a magyarságkutatás kérdéskörében foglal állást vagy az uralkodók temetkezéseinek vizsgálatába vesz részt, hanem a környezettel való viszony elemzését is kutatási célnak tekinti. Legalább ilyen fontos és meghatározó még számos más természettudományos elemzés is az emberi maradványokon, mindennek az alapját azonban továbbra is a fizikai antropológia adja. A programon belül tehát határozott cél a Kárpát-medence régészeti és történeti korú népességének fizikai antropológiai vizsgálata is, elsősorban temetők interdiszciplináris elemzése révén. A kutatási program három kutatási fő irányt ölel fel:

- Környezetregészeti kutatások;
- Tájrégészeti kutatások;
- Fizikai antropológia.

A program során az éves eredményekből minden évben tudományos konferencia szervezését, valamint számos monografikus feldolgozás közreadását tervezzük, ami visszacsatolást is jelent az intézmény, illetve a szakmai közönség felé. Ezenkívül népszerűsítő kötetek kiadásával és a kutatók bevonásával a tudományos érdeklődésük fókuszában álló vidékek közösségei felé is kommunikálni tudjuk az eredményeket.

10. A magyar történelem sorsfordító helyszínei első-sorban közösségi régészeti kutatással

Programfelelős: Virágos Gábor

Programkoordinátor: Rózsa Zoltán

Az NRI Közösségi Régészeti Programja (KÖR) egy önálló, osztály szintű kezdeményezés, amelynek célja, hogy a régészeti iránti, aktivitásokban is megnyilvánuló közérdeklődésnek szakmai felügyelet, irányítás és ellenőrzés mellett tudjunk megfelelni. A kölcsönös előnyösségen és hasznosságon alapuló eljárások a ré-

gészlet minden részére kiterjednek a lelőhelyek felderítésétől kezdve a feltárásokban való közreműködésen át a feldolgozásig. Az egész mögött a nem régész szakemberek és alkalmazottak azon törekvése áll, hogy részt tudjanak venni ebben a varázslatos munkában, a múlt feltárásában és közreadásában. Épp ezért kézenfekvő, hogy erre az önkéntes hozzájárulásra alapozva lássunk neki a magyar történelem sorsfordító eseményei (csatái, ostromai, táborai, tömegsírai, „elveszett” történeti helyei, történeti emlékhelyei stb.) minél rendszerezettebb kutatásának, amibe beleértendő mindezek felderítése, azonosítása, valamilyen mértékű megkutatása és a tudományos, valamint a népszerűsítő kiadványok körébe történő bevonása. A munkafolyamat nagy vonalakban azonos azzal, amit minden más esetben is követnének a régészek, itt azonban nagyobb részben a civilek támogatására építünk, akik közvetlenül is részesei a történeti nyomozásnak, és sokkal nagyobb társadalmi elérést és merítést tesznek lehetővé ezáltal a régészettudomány számára is.

A nemzet sorsfordító helyszíneit nagyon sok irányból meg tudjuk közelíteni. Lehet egy várostrom, egy csatahely, egy a köztudatba beleivódott helyszín, épület, de egy éremkincs és annak tágabb környezete kutatása is. Ami azonban az összes lehetséges megközelítésben jelen van, az a közösségépítést szolgáló szemlélet. A nemzet sorsfordító helyszínei ugyanis minden esetben a közösségekről szólnak, legyenek azok helyi vagy nemzeti közösségek. A történeti események minden korban az emberek bizonyos csoportjaira voltak valamilyen hatással. A mai feladatunk épp ezért a jelen kor emberének ezeket a hatásokat, érzéseket megmutatni élő, valós közösséget hozva létre vagy megerősítve ezáltal. Tudományos projektről lévén szó, az életen át tartó tanulás eszköztárával szólítjuk meg a hozzánk csatlakozó önkéntesek csoportjait úgy, hogy közben régészeti eredményeinket a hazai és nemzetközi fórumokon is megismertetjük. Így válunk mi magunk is sorsfordító helyszínné.

A közösségi régészet módszertanával számos más programban, sőt kutatási pillérben is jelen kell lenni (a közösségi régészeti program és a régészeti topográfia mikrorégiós kutatásai mellett a programok közül ilyen a Nógrád vármegyei 10–11. századi temetők kutatása a magyarságkutatás részeként, a középkori egyházi topográfia templomhálózatának felderítése, vagy épp az

ókeresztény emlékek vizsgálata). Ezek mellett azonban önálló kutatási célterületeket jelentenek a magyarországi, a felvidéki és a dalmáciai programelemek:

- Magyarországi emlékek kutatása (krízishorizontok kutatása, csatatérkutatás, várkutatás);
- Országhatárokon túli magyar emlékek kutatása (Dalmácia, Felvidék, Erdély, Újvidék).

II. kutatási pillér: régészeti topográfiai program

Programgazda: Reményi László

A MNM NRI által indított régészeti topográfiai program célja Magyarország és a Kárpát-medence magyarok által lakott területei régészeti örökségének teljes körű felmérése, amit a terület felderítettségének alacsony szintje indokol. A komplex program egyszerre próbálja teljesíteni az örökségvédelem és tudományos kutatás igényeit, ezen túlmenően a célok kijelölésében nagy hangsúlyt kap a társadalmi hasznosulás szempontja, ami a kutatási területek kijelölésében és prioritizálásában is tükröződik. A program módszertanilag az MRT-program alapjaira épül, kiegészítve ezt a korszerű technológiák széles körű alkalmazásával és az adatok komplex feldolgozásával. A terepi kutatásokat az előzetesen rendelkezésünkre álló archív adatok, térképészeti források összegyűjtése előzi meg. A terepi kutatás egyik legfontosabb módszere a terepbejárás, amelynek során valamennyi terület sávós, szisztematikus bejárása a cél. Emellett fontos információforrást jelentenek a fémkereső műszerrel végzett leletfelderítés, a légifelvételzés és a régészeti geofizikai mérési módszerek. A feldolgozási folyamat során a cél a gyűjtött információk egységes rendszerbe történő integrálásán keresztül a régészeti lelőhelyek lehatárolása, lehetőség szerint a lelőhelyek belső struktúrájának felderítése, illetve a lelőhelyen kívüli leletanyag és jelenségek értelmezése. Az információk komplexitása, valamint a régészeti örökségre vonatkozó információk folyamatos bővülésének dinamikája miatt az eredményeket egy webes felületen elérhető térinformatikai adatbázisban célszerű archiválni és közzétenni. Az eddig eltelt időszakban összesen hét

régióban kezdtük meg a kutatásokat, ezek közül három régióban végeztünk komplex kutatásokat. A kutatási pillér négy fő kutatási irányt ölel fel:

1. Kiemelt beruházási övezetek;
2. I. kutatási pillér programjainak támogatása;
3. Mikrorégiós kutatások (Tisza-tavi térség, Somló-hegy);
4. Térségi kutatások.

III. kutatási pillér: kutatási kapcsolódó elemek

Programgazda: Virágos Gábor

A III. kutatási pillér elsődleges feladata a gördülékeny feladatellátás támogatása az innovatív technológiák és a közösségi szerveződések bevonásával.

NRI innovációs stratégia

Programfelelős: Juhász Gergő

A magyarországi régészet strukturált és rendszerszintű technológiai fejlesztése, illetve technológiai irányelvek megfogalmazása és a standardizáció elősegítése rendkívüli módon segítené a régészeti feltárási folyamatokat, a tudományos kutatásokat és a kutatási eredmények társadalmasítását. E gondolat mentén alakult meg 2022-ben a Nemzeti Régészeti Intézet Kísérleti Régészeti és Innovációs Osztálya, aminek kifejezett célja a felsoroltak elősegítése.

A területi stratégiát a terepi adatrögzítésben, illetve az adatok feldolgozását és értelmezését segítő új és innovatív, a teljes régészeti feladatkörön átívelően, minden részletre kiterjedő módszerek (technikák/technológiák) kidolgozása határozza meg a fejlesztések folyamatosságának helyet biztosítva.

Cél továbbá stratégia partnerek bevonásával a régészettudományhoz, a régészeti örökségvédelemhez és a régészeti muzeológiához kapcsolódó szakterületeket érintő kutatás-fejlesztési és innovációs programok kidolgozása, különös tekintettel a térinformatikai, légi távérzékelési és fotogrammetriai területek fejlesztésére.

Jelentős fontosságú továbbá e tartalmak közvetítése és szakmai népszerűsítése, így mindenképpen fontos a

kapcsolódó képzési tartalmak fejlesztése és képzések tartása.

Az innováció strukturált és rendszerszintű elősegítésével a Nemzeti Régészeti Intézet törekszik azon cél megvalósítására, hogy más tudományokhoz hasonlóan véghez menjen egy régészeti technológiai folyamatstandardizáció ajánlásokkal és minimum elvárásokkal, ami egy fenntarthatóan, hosszú távon is kutatható, a FAIR elveknek megfelelő (megtalálható, hozzáférhető, szabványos, újrafelhasználható) adatkörnyezetet biztosít a tudomány számára.

Kísérleti régészeti stratégia

Programfelelős: Vicze Magdolna

Bárki számára, aki komplexen tekint a régészettudományra, nem kérdéses a kísérleti régészet létjogosultsága, helye és szerepe a tudományon belül és azon túl is. A kísérleti régészet a múltról más módon meg nem szerezhető tudással egészíti ki ismereteinket. A megszerzett ismeretek és az odavezető út együtt és külön-külön is szolgálhat olyan eredményekkel, amelyek mind a tudomány, mind a muzeológia társadalmi kapcsolatokért felelős ága számára hasznos és előrevivő. Éppen ezért van jelentősége annak, hogy a Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézete a Kísérleti Régészeti Osztály létrehozásával szándékát fejezte ki saját társadalmi felelősségvállalásának szélesítésére.

Fontos látni, hogy a kísérleti régészet intézményesítése terén Magyarország több évtizedes lemaradásban van nem csupán a fejlettebb európai országokhoz képest, hanem például még a visegrádi országokban tapasztalathoz is. A kísérleti régészethez jellegéből adódóan két úton lehet eljutni. Az egyik a tudományos kérdésfelvetés oldala, a másik a hagyományörzést részleteiben is fontosnak tartó önkéntesek oldala. Mindkét gyakorlatra van és volt példa hazánkban, ezek több esetben egymás mellett párhuzamosan fejlődtek. Lényeges az a felismerés, hogy egyik a másik nélkül létezni létezhet ugyan, de fejlődni egyik sem fejlődhet.

A Kísérleti Régészeti Osztály stratégiájának kialakításakor jó néhány aspektust kellett számba venni. Így például a több évtizedes lemaradást és azt, hogy ez idő alatt Európában jelentős paradigmaváltás történt a kísérleti régészet terén. Lényeges szempont volt megismerni a hazánkban már kialakult és eredményesen működő

alkalmi és/vagy állandó kisebb társulásokat, egyéni kutatókat is mind a tudományos területen, mind a hagyományörző oldalon. Fontos stratégiai lépés volt az európai kísérleti régészeti szövetséghez (EXARC) való formális csatlakozás. Ezzel mintegy azonnal bekerültünk az aktuális európai együttműködések potenciális információs hálózatába. Lehetőségünk lesz közös európai pályázatokban való részvételre, partnerek keresésére és jó gyakorlatok megismerésére. A stratégia része, hogy megismerjük és feltérképezzük a hazai kísérleti régészettel foglalkozók széles körét. Kapcsolatok kiépítése, megalapozása szintén a prioritások között szerepel. Fontos szempont a bizalmon és egymás hitelességén alapuló együttműködések kialakítása. Az értékek mentén alakuló társulások tudnak eredményesen és jól működni. A kölcsönös bizalom kiépítése alapvető, aminek feltétele, hogy a partnerek ismerik egymást és hitelesek tudnak maradni. Kíváncsok egy kapcsolati háló kiépítése, ami lehetőséget ad egymás munkájának, eredményeinek megismerésére és újabb együttműködések kialakítására. Ebben a Nemzeti Múzeumnak jelentős felelőssége és lehetősége van egy országos szintű szakmai hálózat kiépítésével – találkozók, workshopok szervezésén, közös platformok kialakításán, koordinálásán keresztül.

A cél egy olyan tudás- és oktatóközpont kialakítása, ahol lehetőség nyílik mind a Nemzeti Múzeumon belüli, mind az azon kívüli ismeretek, tapasztalatok gyűjtésére, megosztására és újak létrehozására. Ezt egy olyan helyszínen és társulás keretében, amelyben a Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézet a szakmaiságot, a szakmai hitelességet biztosítja, garantálja. Ezen a helyszínen a kísérletet végzők, a hagyományörzők és a társadalom szélesebb köre közösen élvezheti mindazt a lehetőséget és élményt, amit a kísérleti régészet a történelem újraalkotásán, rekonstrukcióján keresztül nyújtani tud.

Lelőhely-klasszifikációs program

Programfelelős: Kreiter Eszter

- Adatbázis-koherencia megteremtése (Archeodatabase – közhiteles régészeti leelőhely-adatbázis);
- Régészeti adattári dokumentációk száz százalékos digitalizálása;
- Lelőhely-besorolások elvégzése.

Közösségi Régészeti Program

Programfelelős: Rózsa Zoltán

A Közösségi Régészeti Osztály (KÖR) alapfeladata a közösségi régészeti tevékenység szervezése, koordinálása.

Ezen belül igyekszik megtalálni, képezni, hasznos feladatokkal kiszolgálni, végső soron megtartani azokat, akiket a hazai régészet, a kulturális örökség védelme érdekel. A KÖR két fő nyomvonalon mozog: egyrészt a preventív jellegű topográfiai-fémkeresős kutatások, másrészt a mentő célzatú ásatások mentén, ugyanakkor kapcsolódik a múzeum tudományos és közművelődési-tartalomfejlesztési feladataihoz is.

A civil hálózat építése mellett a KÖR tagjai a szakmai hálózat építését szintén feladatuknak tekintik, annál is inkább, mivel feladatellátásuk közben nagy mennyiségű leletanyaggal, azon belül elsősorban fémanyaggal kerülnek napi szinten kapcsolatba.

Az európai szinten is úttörő módon létrehozott osztály tevékenysége is úttörő jellegű, hiszen az önkéntes és szakmai hálózatok közös fóruma kíván lenni a későbbiekben.

IV. kutatási pillér: régi és megelőző régészeti feltárások feldolgozása (anyagközlő kutatások)

Programgazda: Skriba Péter

A tudományos és társadalmi hasznosulás alapköve a régészeti feltárások teljes körű, anyagközlő és tudományos célú feldolgozása, valamint számos esetben az új szempontok, természettudományos lehetőségek szerinti újbóli vizsgálata. Ezek közlése teremti meg az alapot a tudományos tevékenységek magas, európai és világ szintű végzéséhez, valamint a tudományosan és muzeális szempontból is megfelelő színvonalú társadalmi hasznosulás megteremtéséhez.

A régi és az új megelőző ásatások anyagainak feldolgozásából lehetséges olyan jellegű információk, alapok megteremtése egy rendezvényhez, programsorozathoz, amely élményszerűen, hitelesen be tudja mutatni a régészeti korú időszakokat a Kárpát-medencében.